

Spôsob života a kultúrna spotreba sociálnych tried v slovenskej spoločnosti¹

Ján Bunčák² – Anna Hrabovská³ – Ján Sopóci⁴

Katedra sociologie FF UHK Hradec Králové, Katedra sociológie FiF UK Bratislava

The Way of Life and the Cultural Consumption of Social Classes in Slovak Society. In this article we use survey data to test three arguments on the relationship between social stratification and the way of life (including cultural consumption): „homology“, „individualisation“ and „omnivore – univore“ arguments. The conclusion of our analysis is the relationship of social stratification and the way of life (including cultural consumption) in Slovak society is currently best characterized by the class homology argument. Thus, it can be said that members of basic social classes as well as people with different socio-economic status live by separate, different ways of life, which also include different ways of their cultural consumption. It can reasonably be assumed that the different ways of life of members of social classes and status groups not only share their specific characteristics but also contribute to the definition of their social position (including the definition of symbolic boundaries between them) and their interrelations in the system of class and status order of the Slovak society.

Sociológia 2019, Vol. 51 (No. 1: 25-43)

<https://doi.org/10.31577/sociologia.2019.51.1.2>

Key words: *Class, status; way of life; cultural consumption; the homology argument; the individualisation argument; the omnivore-univore argument*

Úvod

Väčšina sociologických teórií sociálnych nerovností uznáva súvislosť, prípadne aj determinovanosť materiálnej i kultúrnej spotreby, vkusu a ďalších stránok spôsobu života ľudí ich pozíciou v systéme sociálnej stratifikácie spoločnosti. Súčasne však medzi teoretikmi sociálnej stratifikácie existujú diferencované stanoviská pri vysvetľovaní úlohy rôznych faktorov, spôsobov a mechanizmov tejto determinácie. V posledných desaťročiach sa medzi sociológmi vykryštalizovali dve základné a pritom protikladné vysvetlenia podmienenosti spôsobu života postavením v stratifikačných systémoch moderných spoločností. Prvé vysvetlenie, resp. stanovisko, označované ako model triednej homológie, v zásade tvrdí, že rôzne sociálne triedy alebo statusové skupiny sú charakteristické osobitnými štýlmi života, ktoré spoluurčujú ich pozíciu

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia výskumnej úlohy APVV-14-0639 Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita v slovenskej spoločnosti a výskumnej úlohy VEGA 1/10062/15 Sociologické teórie moderny ako východisko skúmania vývoja slovenskej spoločnosti II.

² Korešpondencia: doc. Mgr. Ján Bunčák, PhD., Katedra sociologie, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, náměstí Svobody 331, Hradec Králové, Česká republika. E-mail: jan.buncak@uhk.cz

³ Korešpondencia: RNDr. Anna Hrabovská, PhD., Porubského 8, 811 06 Bratislava. E-mail: hrabovska@chello.sk

⁴ Korešpondencia: prof. PhDr. Ján Sopóci, PhD., Katedra sociológie, FiF UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovensko. E-mail: jan.sopoci@uniba.sk

v systéme sociálnej stratifikácie. Druhé stanovisko, označované ako model individualizácie, vychádza z predpokladu, že v súčasných moderných spoločnostiach sa význam a funkcie sociálnych tried výrazne oslabili, preto už neovplyvňujú ani spôsob života ľudí tak ako v minulosti – spôsob života (vrátane kultúrnej spotreby) členov moderných spoločností ovplyvňujú najmä ich individuálne charakteristiky, ako sú vek, rod, etnicita, sexuálna orientácia atď. Popri týchto dvoch stanoviskách existuje ešte i tretie, tvoriace podľa mnohých autorov akési ich prepojenie či strednú cestu medzi nimi – označuje sa ako model rozlišujúci univerzálnych a vyhranených konzumentov kultúry (angl. omnivores vs. univores) a tvrdí, že vyššie spoločenské triedy sú charakteristické všetko zahrňujúcou kultúrnou spotrebou, zatiaľ čo kultúrna spotreba príslušníkov nižších tried je užšie orientovaná⁵.

Cieľom našej štúdie je zistiť, ktorý z týchto modelov lepšie charakterizuje vzťah sociálnej stratifikácie a spôsobu života v súčasnej slovenskej spoločnosti. Na základe údajov získaných empirickým výskumom sociálnej stratifikácie a mobility v slovenskej spoločnosti⁶ teda otestujeme platnosť uvedených dvoch protikladných modelov, vysvetľujúcich odlišnými spôsobmi vzťah medzi sociálnou stratifikáciou a spôsobom života ľudí, pričom budeme venovať pozornosť aj tretiemu modelu zameranému na druhy kultúrnej spotreby. V ďalšom texte najskôr stručne predstavíme všetky spomínané modely a potom vysvetlíme spôsob, ktorým otestujeme ich platnosť. Ďalej sa budeme venovať prezentácii a analýze výsledkov uskutočneného testovania, ako aj záverečnému zhodnoteniu použitého postupu a dosiahnutých výsledkov.

Modely vzťahu sociálnej stratifikácie a spôsobu života

Model triednej homológie

Tento model vychádza zo základného predpokladu o súvislosti medzi sociálnou stratifikáciou a spôsobom života – predpokladá, že príslušníci rôznych sociálnych tried alebo ľudia s rôznym sociálnym statusom žijú osobitnými a navzájom odlišnými spôsobmi života. Model je teda vybudovaný na kombinácii dvoch princípov: princípu homogenity spôsobu života príslušníkov triedy, resp. statusovej skupiny a princípu homológie, čiže zhody štruktúry sociálno-triednych či statusových pozícií a štruktúry spôsobov života. Rôzne spôsoby života jednotlivých sociálnych tried alebo statusových skupín pritom významným spôsobom spoluurčujú nielen ich charakteristiky, ale aj ich pozíciu a vzájomné vzťahy v systéme sociálnej stratifikácie, vytvárajú okrem iného aj symbolické hranice medzi sociálnymi triedami.

⁵ Tieto tri stanoviská podrobnejšie charakterizovali napríklad T. W. Chan a J. H. Goldthorpe (2007a, b), J. Šafir (2008) i ďalší autori.

⁶ Ide o výskum *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku z roku 2016*.

Model triednej homológie teoreticky rozpracovali a empiricky verifikovali mnohí sociológovia. (Chan – Goldthorpe 2007a,b; Erickson 1996; Katz-Gerro 2002; Savage et al. 1995; Warde et al. 2000 atď.) Najznámejším z nich je protagonista kulturalistického prístupu ku skúmaniu sociálnej stratifikácie a tried P. Bourdieu, ktorý vytvoril jednu z najprepracovanejších, najčastejšie využívaných, ale súčasne i najviac kritizovaných podôb tohto modelu. (Bourdieu 1984)

Homológia sociálno-triednej štruktúry a spôsobu života je podľa neho sprostredkovaná predovšetkým triednym habitom (čiže sociálne vytvoreným a špecifickými triednymi podmienkami formovaným systémom dispozícií členov jednotlivých tried, na základe ktorého vnímajú a posudzujú svet a konajú v ňom). Systém dispozícií, ktorý ľudia nadobúdajú, závisí od ich postavenia v spoločnosti, čiže na tom, akým kapitálom, resp. akými druhmi a veľkosťou kapitálu disponujú (za kapitál považoval Bourdieu akýkoľvek zdroj použiteľný v niektorej sociálnej oblasti na dosiahnutie osobného profitu a rozlíšil ekonomický, kultúrny, sociálny a symbolický kapitál). Na základe odlišných triednych habitov vznikajú osobitné spôsoby života jednotlivých sociálnych tried, ktoré zahŕňajú aj špecifické vzory ich kultúrnej spotreby, ich odlišný vkus atď. Takto sa v rámci triednej štruktúry vytvárajú konzistentné a navzájom odlišné spôsoby života jednotlivých tried, na základe ktorých vzniká a reprodukuje sa aj ich hierarchické usporiadanie v systéme sociálnej stratifikácie. Toto hierarchické usporiadanie je poľom symbolického triedneho zápasu, v ktorom sa príslušníci jednotlivých sociálnych tried vymedzujú voči ostatným členom spoločnosti: ako my a oni, ako rovnakí a odlišní, ako zahrnutí a vylúčení a pod. Súperenie medzi sociálnymi triedami na poli spôsobu života a kultúry považoval Bourdieu za skrytú, avšak základnú súčasť triedneho boja. Členovia dominujúcich tried v tomto boji využívajú „symbolické násilie“ s cieľom stále potvrdzovať nadradenosť svojho spôsobu života tým, že ho vyhlasujú za splňajúci najvyššie etické, estetické a iné kritériá, za najhodnotnejší, najviac žiaduci, prípadne dominujúci – a to v protiklade so spôsobmi života ostatných tried, ktoré označujú ako menej hodnotné, nevhodné či nežiaduce. Bourdieu považoval kultúrnu reprodukciu uskutočňovanú prostredníctvom využívania symbolického násillia za podstatný aspekt reprodukcie sociálno-triednej stratifikácie spoločnosti. (Bourdieu 1984)

Model individualizácie

Model individualizácie je považovaný za protiklad modelu triednej homológie, resp. za výsledok snáh o falzifikáciu tohto modelu. Východiskom modelu individualizácie je predpoklad, že v súčasných moderných západných spoločnostiach rozdiely v spôsobe života, kultúrnej spotrebe i vkuse strácajú svoj stratifikačný či sociálno-triedny základ a stávajú sa skôr spôsobom individuál-

nej sebarealizácie. Tento model teda neuznáva rozhodujúci význam súvislosti medzi sociálno-triednou pozíciou a spôsobom života, a namiesto toho predpokladá determinovanosť spôsobu života individuálnymi charakteristikami jednotlivcov, ako sú rod, vek, resp. fáza životného cyklu, etnicita, sexuálna orientácia atď.

Protagonistami modelu individualizácie sú najmä autori spätí s teóriou postmodernizmu a s postmodernistickou teóriou sociálnej stratifikácie, ako je napríklad Z. Bauman, ale i autori analyzujúci druhú fázu vývoja modernej spoločnosti, ako sú U. Beck, A. Giddens, S. Lash a ďalší. Táto teória popiera určujúci význam sociálnych tried, resp. sociálno-ekonomického statusu pre utváranie sociálnej štruktúry súčasných moderných spoločností a tvrdí, že v týchto spoločnostiach nadobudli rozhodujúci význam skutočnosti neekonomického charakteru, v dôsledku pôsobenia ktorých boli tradičné kolektívne (najmä triedne) identity nahradené individualizovanými identitami. (Beck 2004; Giddens 1991; Warde 1997)

T. W. Chan a J. Goldthorpe rozlišujú slabšiu a silnejšiu verziu modelu individualizácie. (Chan – Goldthorpe 2007a) Slabšia verzia, ktorú reprezentujú U. Beck, A. Giddens, S. Lash, J. Urry a ďalší, tvrdí, že individuálne charakteristiky sú ako determinanty spôsobu života minimálne rovnako dôležité ako sociálna trieda alebo sociálny status a že jednotlivci majú teda väčšiu možnosť výberu špecifického spôsobu života, ako sú možnosti kolektív (napríklad tried), za členov ktorých sa považujú. Silnejšia verzia modelu individualizácie popiera akúkoľvek determinovanosť spôsobu života ľudí súčasných moderných spoločností sociálnou (teda i triednou) štruktúrou a často odmieta dokonca uznať, že spôsoby života členov súčasných spoločností majú nejakú vnútornú jednotu. Túto verziu modelu individualizácie reprezentujú najmä postmodernistickí autori, ktorí tvrdia, že jednotlivci dokážu v čoraz väčšej miere utvárať spôsoby svojho života nezávisle od svojej sociálnej pozície a vlastnú individualitu formujú prevažne slobodne svojím spôsobom materiálnej i nemateriálnej spotreby, manifestovaním svojho vkusu a svojou slobodnou voľbou. (Bauman 2002, 2003)

Podľa stúpenčov modelu individualizácie v najnovšom období vývoja moderných spoločností sú ich členovia vo svojich spôsoboch života čoraz menej obmedzovaní svojím sociálnym postavením, socializáciou uskutočňovanou v rámci svojej sociálnej triedy a predpísanými vzormi triednych spôsobov života. Namiesto toho si slobodne volia a aktívne žijú spôsobmi života, ktoré si zväčša tvoria ako skladačku zloženú z možností, ktoré im ponúka súčasná konzumná spoločnosť. Z týchto možností si v závislosti od svojich charakteristík vyberajú a tak si vytvárajú svoj spôsob života ako spôsob vlastnej životnej sebarealizácie.

Model univerzálnych a vyhranených konzumentov kultúry

Tretí model, ktorý sa sústreďuje viac na oblasť kultúrnej spotreby ako na spôsob života vo všeobecnosti, sa považuje buď za prepojenie dvoch predchádzajúcich modelov, alebo za strednú cestu medzi nimi. Vznikol na základe sociologickej reflexie zmien, ktoré sa uskutočnili v moderných spoločnostiach v dôsledku procesov globalizácie a kultúrnej fragmentácie. Na základe takejto reflexie vznikol i model individualizácie, na rozdiel od neho však model univerzálnych a vyhranených konzumentov kultúry neodmieta existenciu triednej homológie.

Východiskom tohto modelu je empirickými zisteniami podložený názor, že v súčasnej modernej spoločnosti už model triednej homológie nedokáže adekvátne vysvetliť aktuálnu situáciu v oblasti kultúrnej spotreby. Kultúrna spotreba je síce stále determinovaná sociálnou stratifikáciou, najnovší spoločenský vývoj však modifikoval podobu vzťahu medzi týmito skutočnosťami: zanikla jednoznačná súvislosť medzi pozíciou v triednej hierarchii a kultúrnou spotrebou. Neplatí už jednoznačne, že príslušníci vyšších sociálnych tried sa orientujú prevažne či prednostne na vysokú, resp. umeleckú kultúru a príslušníci nižších tried na nízku, resp. masovú kultúru. Namiesto toho sa v súčasných spoločnostiach vytvorilo skôr rozdelenie na univerzálnych a vyhranených konzumentov kultúry, pričom univerzálni konzumenti, ktorí pochádzajú z vyšších sociálnych tried, sa orientujú na vysokú i masovú kultúru a vyhranení konzumenti, pochádzajúci z nižších tried, sa orientujú iba, resp. prevažne na masovú kultúru. Podľa zástancov tohto modelu teda, podobne ako v modeli triednej homológie, si nižšie triedy udržiavajú prevažujúci vkus i spotrebu nižšej kultúry a medzi vyššími triedami prevažuje vkus i spotreba vyššej kultúry – príslušníci vyšších tried túto spotrebu však doplnili konzumom nižšej, masovej kultúry. (Peterson 2005; Peterson – Kern 1996; Peterson – Simkus 1992; Warde et al. 2000)

Pri hodnotení tohto fenoménu považuje časť autorov, najmä z radov stúpencom modelu triednej homológie, recepciu, resp. využívanie všetkých druhov kultúry príslušníkmi vyšších tried iba za nový spôsob manifestovania ich kultúrnej i sociálnej nadržanosti, prípadne odlišnosti od členov nižších tried, ktorí sa i v súčasnosti vo svojej kultúrnej spotrebe zväčša obmedzujú na oblasť nižšej, masovej kultúry. Konzumovanie všetkých druhov kultúry považujú teda títo autori za najnovší spôsob vytvárania a udržiavania symbolickej hranice medzi vyššou a nižšími sociálnymi triedami. V protiklade k tomu iná časť autorov, predovšetkým spomedzi stúpencom modelu individualizácie, považuje univerzálnych konzumentov kultúry za ľudí s najširším kultúrnym rozhľadom, ktorí nezavrhnú ani rôzne druhy masovej kultúry a sú voči nim otvorení. Sledujú tým predovšetkým cieľ vlastnej sebarealizácie v oblasti kultúry, a nie udržanie si svojho dominantného postavenia v systéme sociálnej stratifikácie

a kultúrne i sociálne odlišenie sa od príslušníkov nižších sociálnych tried. (Chan – Goldthorpe 2007a,b; López-Sintas – García-Álvares 2002; Wynne – O'Connor 1998)

Metódy testovania modelov vzťahu sociálnej stratifikácie a spôsobu života

Vymedzenie pojmov a metodologických prístupov

V našom skúmaní vzťahu medzi sociálnou stratifikáciou a spôsobom života vychádzame z chápania spôsobu života⁷ ako súboru konaní uskutočňovaných na základe vzorov pochádzajúcich zo systému hodnôt, noriem, postojov i ďalších prvkov kultúry sociálnej skupiny či spoločnosti. Jednotlivci, sociálne skupiny i sociálne kategórie ľudí žijú rôznymi spôsobmi života na základe osvojenia si vzorov myslenia a konania, ktoré sú sociálno-kultúrne diferencované. Spôsob života sa prejavuje najmä prostredníctvom množstva rôznych druhov konania a správania sa v oblasti materiálnych i duševných činností, materiálnej i kultúrnej spotreby, sociálnych interakcií, priestorovej mobility atď.

Pri skúmaní vzťahu sociálnej stratifikácie a spôsobu života sociológovia venujú pozornosť najčastejšie takým súčastiam spôsobu života, ako sú vzory materiálnej a kultúrnej spotreby, symbolické konanie a spôsoby využívania voľného času príslušníkmi rôznych sociálnych tried, ale aj iných sociálnych skupín, prípadne kategórií ľudí. (Chorvát 2015; Duffková – Tuček 2003; Šafr 2008; Tuček 2003) Na základe empirickými výskumami zistenej homogenity spôsobov, resp. vzorov spotreby, motivácií, preferencií a ďalších skutočností sa identifikujú sociálne skupiny či kategórie ľudí s rovnakým alebo podobným spôsobom života, pričom sa odhaľujú i rozdiely v spôsobe života jednotlivých súčastí spoločnosti, napríklad sociálnych tried, statusových skupín, etnických, rodových, vekových a iných skupín a kategórií členov spoločnosti, ktoré sa prejavujú i v symbolických hraniciach medzi jednotlivými triedami alebo inými sociálnymi skupinami. Tieto symbolické hranice sú nástrojom vymedzovania skupinovej identity jednotlivých tried a súčasne i nástrojom odlíšenia sa od ostatných tried, charakteristických inými spôsobmi života.

V prípade kultúrnej spotreby (spotreby produktov kultúry, resp. pasívnej participácie na kultúre) ako súčasti spôsobu života sa pri sociologickom skúmaní najčastejšie rozlišujú jej dva základné druhy, chápané ako protipóly: spotreba vysokej, resp. umeleckej kultúry a spotreba nízkej, resp. masovej kultúry. Vysokou či umeleckou kultúrou sa pritom rozumie kultúra určovaná, produkovaná, spotrebúvaná a kontrolovaná predovšetkým kultúrnymi elitami (tvorenými prestížnymi osobnosťami z oblasti umenia, vzdelávania, vedy a pod.), ktorá je v spoločnosti považovaná za umelecký vzor a za prestížnu

⁷ Spôsob života pritom chápeme ako synonymum termínu životný štýl.

kultúru. Za masovú kultúru, blížiacu sa nízkej kultúre, sa považuje kultúra vytváraná vo všeobecne prístupnej, štandardizovanej podobe pre široké masy, ktorej cieľom je najmä poskytovanie zábavy, uvoľnenia, oddychu a relaxácie jej konzumentom. Zatiaľ čo vysoká kultúra si kladie za cieľ predovšetkým kultivovať a saturovať vysoký umelecký vkus ľudí, masová kultúra sa orientuje na priemerný vkus ľudí umožňujúci vytváranie a šírenie čo najväčším počtom príslušníkov spoločnosti prijímanej produkcie sledujúcej najmä komerčné ciele. (Gans 1999; Wilensky 1964; DiMaggio 1996)

Rozlišovanie vysokej a nízkej kultúry, rovnako ako rozlišovanie ostentatívnej a nevyhnutnej spotreby je zjavným zjednodušením problematiky, pri sociologickom skúmaní si preto treba naplno uvedomiť a rešpektovať obmedzenia týchto typológií – osobitne pri interpretácii zistení empirických výskumov, ktoré tieto a podobné dichotomické rozlíšenia využívajú ako svoje teoretické východiská.

Na empirické skúmanie vzťahu sociálnej stratifikácie a spôsobu života sa využívajú indikátory, ktoré na jednej strane vystihujú materiálny i symbolický charakter a špecifiká konkrétneho spôsobu života niektorej skupiny či kategórie ľudí, a na druhej strane majú schopnosť empiricky rozlišovať jednotlivé spôsoby života. Najčastejšie využívanými indikátormi sú údaje o hmotnej spotrebe, resp. o vzoroch spotrebného konania, v ktorých sa prejavujú spotrebiteľské preferencie. Pritom sa ako protipóly na kontinuu teoretických podôb tohto konania najčastejšie používajú vzor okázalej (ostentatívnej), resp. luxusnej spotreby a vzor nevyhnutnej spotreby, resp. spotreby materiálnej nevyhnutnosti. (Bourdieu 1984; Sobel 1981; Veblen 1999) Ich indikátormi bývajú buď príslušné spôsoby konania (napríklad na jednej strane nakupovanie luxusného tovaru prestížnych značiek, dovolenkové pobyty v drahých destináciách, či výhradná konzumácia bio-potravín – a na druhej strane využívanie zliav a výpredajov pri nakupovaní, orientácia na lacné výrobky, kupovanie už použitých vecí), alebo hodnotenie určitých vzorov konania respondentmi ako pre nich najvhodnejších, žiaducich, preferovaných, nutných a pod.

Aj pri empirickom skúmaní kultúrnej spotreby ako súčasť spôsobu života sa využívajú ako indikátory údaje o vzoroch konania, ale aj údaje o vkuse a vedomostiach ľudí z oblasti kultúry, pričom sa tieto dva druhy indikátorov často kombinujú. Poznatky a skúsenosti získané mnohými výskumami však ukazujú, že kultúrna spotreba musí byť skúmaná priamo – ako konanie, pretože vzory konania v oblasti kultúrnej spotreby nemožno spoľahlivo odvodiť z údajov o kultúrnom vkuse, ani z údajov o kultúrnych preferenciách ľudí. (Chan – Goldthorpe 2007b; Silva 2006; López-Sintas – García-Álvarez 2002; Van Rees et al. 1999)

Sociálna stratifikácia, považovaná vo vzťahu k spôsobu života za nezávislú premennú, sa pre potreby empirických výskumov zväčša operacionalizuje

veľmi voľne a rozmanitými spôsobmi. Ako jej indikátory sa najčastejšie využívajú zamestnanie, príjem, vzdelanie, sociálno-ekonomický status (najčastejšie chápaný ako kombinácia príjmu a vzdelania, prípadne ako kombinácia príjmu, vzdelania a zamestnania) a rôzne triedne klasifikácie, ako sú Goldthorpeho triedna schéma (EGP), Európska sociálno-ekonomická klasifikácia (ESeC) atď. Uskutočnené empirické výskumy využívajúce uvedené triedne alebo statusové klasifikácie opakovane potvrdili existenciu sociálneho i sociálno-triedneho „gradientu“ spôsobu života i kultúrnej spotreby, sociológovia však doteraz nedokázali uspokojivo analyzovať a vysvetliť mechanizmy pôsobenia tohto gradientu – to zostáva aktuálnou úlohou. Podľa J. Goldthorpeho a T. W. Chana pri skúmaní vzťahu sociálnej stratifikácie a spôsobu života treba pritom vychádzať z Weberovho analytického rozlíšenia sociálnej triedy a sociálneho statusu a preskúmať vzťahy medzi triedou a statusom (a ich prvkami) v ich vzájomnom pôsobení na spôsob života a kultúrnu spotrebu. (Chan – Goldthorpe 2004, 2007a)

Použitie údajov a metodika výskumného postupu

Pri našom testovaní platnosti dvoch protikladných modelov (modelu triednej homológie a modelu individualizácie) vysvetľujúcich odlišnými spôsobmi vzťah medzi sociálnou stratifikáciou a spôsobom života ľudí sme vychádzali z údajov získaných empirickým výskumom *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku*, ktorý uskutočnila v roku 2016 agentúra MEDIAN SK, s.r.o. na reprezentatívnej vzorke 3500 respondentov vybraných metódou náhodného výberu, technikou štandardizovaného rozhovoru na základe dotazníka vytvoreného riešiteľmi výskumnej úlohy APVV-14-0639 Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita v slovenskej spoločnosti.

Na základe výskumom zozbieraných údajov o zamestnaní, pracovnom postavení a riadiacej pozícii respondenta možno vytvoriť sociálno-triedne klasifikácie EGP, ESeC i ESeG a určiť v nich triednu pozíciu respondenta; možno tiež určiť sociálno-ekonomický status respondentov na základe kombinácie výskumných údajov o ich najvyššom dosiahnutom vzdelaní a mesačnom príjme. Výskum zisťoval aj základné sociálno-demografické údaje respondentov: pohlavie, vek, národnosť, veľkosť bydliska a kraj Slovenskej republiky, v ktorom žije respondent. Výskumom získané dáta umožňujú na základe batérií otázok indikujúcich spôsob života a kultúrnu spotrebu identifikovať aj vzor materiálnej i kultúrnej spotreby respondenta. Závislosť materiálnej a kultúrnej spotreby od nezávislých premenných (sociálna trieda a sociálno-demografické charakteristiky respondentov) budeme zisťovať s použitím poradovej regresnej analýzy.

Pre potreby nášho testovania platnosti modelu triednej homológie sme ako nezávislé premenné použili pozíciu respondenta v triednej klasifikácii ESeC

(European socio-economic classification) a sociálno-ekonomický status, skonštruovaný na základe kombinácie príjmu a vzdelania respondenta. Pri testovaní modelu individualizácie sme ako nezávislé premenné použili pohlavie, vek, národnosť, veľkosť bydliska a kraj SR.

Európska sociálno-ekonomická klasifikácia sa na základe testovania kritériálnej a konštruktivej validity v podmienkach slovenskej spoločnosti ukázala spomedzi sociálno-triednych klasifikácií EGP, ESeC a ESeG ako najvalidnejšia. (Bunčák – Hrabovská – Sopóci 2018b) Európska sociálno-ekonomická klasifikácia je triedna klasifikácia vytvorená pre potreby opisu a komparácie zamestnaneckých a stratifikačných štruktúr v štátoch Európskej únie. (Rose – Harrison 2010) Rovnako ako časovo ju predchádzajúca Goldthorpeho triedna klasifikácia EGP, aj ESeC teoreticky vychádza zo štruktúry pozícií na trhu práce, čiže zo štruktúry zamestnaní, ktoré sú v oboch prípadoch považované za základ sociálnej stratifikácie. Zoskupenia pozícií na trhu práce sú teda i v tejto klasifikácii východiskom vymedzenia sociálnych tried, pričom postavenie týchto tried v klasifikácii ESeC je určené najmä na základe vzájomného vzťahu zamestnaneckých pozícií. Rovnako ako Goldthorpeho triedna schéma, aj klasifikácia ESeC rozlišuje zamestnávateľov, samostatne zárobkovo činných a zamestnancov, pridáva k nim však kategóriu exkludovaných, zahŕňajúcu ľudí nedobrovoľne vylúčených z trhu práce (dlhodobo nezamestnaných) a ľudí, ktorí ešte nepracovali. Popri pozícii na trhu práce sa v tejto klasifikácii uplatňujú ako ďalšie kritériá členenia: výška vzdelania a stupeň kvalifikácie pre prácu, participácia na riadení a kontrola v práci, veľkosť firmy meraná počtom zamestnancov a tiež odvetvie, v ktorom zamestnávateľia, samozamestnávateľia i zamestnanci pôsobia.

Úplná klasifikácia ESeC sa skladá z desiatich kvalitatívne odlišných tried, ktoré sú označované arabskými číslicami (tabuľka č. 1). Táto klasifikácia nemá hierarchický charakter, jej autori však pripúšťajú, že triedy 1 a 2 sú na základe výšky a zaistenia príjmu umiestnené vyššie ako triedy 3, 6, 7, 8, 9. (Rose – Harrison – Pevalin 2010) Pri našom testovaní sme použili trojtriednu verziu klasifikácie ESeC.

Sociálno-ekonomický status sme operacionalizovali na základe kombinácie dosiahnutého vzdelania a mesačného čistého príjmu respondenta. Skúsenosti mnohých realizovaných výskumov sociálnych nerovnosti ukazujú, že ide o dostatočne platné a spoľahlivé indikátory sociálno-ekonomického statusu. (Hauser – Carr 1994; Kreidl – Hošková 2008; Šafir – Holý 2012) Použitý spôsob operacionalizácie sociálno-ekonomického statusu i výsledné statusové kategórie obsahuje tabuľka č. 2.

Tabuľka č. 1: **Triedna klasifikácia ESeC**

Názov triedy	Špecifikácia	Trojtriedna verzia
1 Vyšší salariát	Veľkí zamestnávateľia, vysoko kvalifikované odborné administratívne a manažérske zamestnania	1 + 2
2 Nižší salariát	Odborné, administratívne, technické a manažérske zamestnania so stredoškolskou kvalifikáciou	
3 Biele goliere vyššieho stupňa	Medziľahlé zamestnania	3 + 4 + 5 + 6
4 Drobná buržoázia alebo nezávislí	Drobní zamestnávateľia a súkromní podnikatelia mimo poľnohospodárstva	
5 Drobná buržoázia alebo nezávislí	Samozamestnávateľia a súkromní podnikatelia v poľnohospodárstve	
6 Modré goliere vyššieho stupňa	Nižšie riadiace a technické zamestnania	
7 Biele goliere nižšieho stupňa	Nižšie zamestnania v službách, obchode, administratíve	7 + 8 + 9
8 Kvalifikovaní manuálni pracovníci	Nižšie technické zamestnania	
9 Polokvalifikovaní a nekvalifikovaní manuálni pracovníci	Rutinné zamestnania	
10 Nikdy nepracujúci a dlhodobo nezamestnaní	Nikdy nepracujúci a dlhodobo nezamestnaní	(10)

Zdroj: Rose – Harrison – Pevalin 2010: 13, 21

Tabuľka č. 2: **Operacionalizácia sociálno-ekonomického statusu na základe príjmu a dosiahnutého vzdelania**

Sociálno-ekonomický status respondenta		Najvyššie ukončené vzdelanie respondenta			
		Základné	Stredné bez maturity	Stredné s maturitou	Vysoko-školské
Mesačný príjem respondenta	Nízky (do 700 Euro)	Nižší status	Nižší status	Stredný status	Stredný status
	Stredný (701–1000 Euro)	Nižší status	Stredný status	Stredný status	Vyšší status
	Vysoký (nad 1001 Euro)	Stredný status	Stredný status	Vyšší status	Vyšší status

Ako závislé premenné sme pri testovaní modelu triednej homológie a modelu individualizácie použili celkovú mieru materiálnej spotreby i celkovú mieru kultúrnej spotreby merané vo výskume *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku* prostredníctvom batérie otázok zameraných na zisťovanie súhlasu respondenta s výrokmi indikujúcimi tieto dva druhy spotreby⁸.

⁸ Znenie výskumnej otázky (ostentatívnu spotrebu indikujú položky „b“, „d“; nevyhnutnú spotrebu indikujú položky „a“, „c“):

Uved'te, prosím, v akej miere súhlasíte alebo nesúhlasíte s nasledujúcimi výrokmi.

- a) Snažím sa nakupovať čo najlacnejšie (využívam zľavy, akcie atď.)

Existenciu vysokej alebo nízkej, ako aj univerzálnej alebo vyhranenej kultúrnej spotreby medzi príslušníkmi jednotlivých tried umožňujú indikovať výroky respondentov uvedeného výskumu o frekvencii vykonávania vybraných kultúrnych aktivít z oblasti vysokej i masovej kultúry⁹. Mieru materiálnej a kultúrnej spotreby respondentov výskumu sme stanovili na základe skóre (sumy bodov), ktoré získali svojimi odpoveďami na položky v prvej a druhej otázke. Pri skúmaní závislosti materiálnej a kultúrnej spotreby od nezávislých premenných sme s pomocou poradovej regresnej analýzy (metóda logit) zisťovali, ktoré nezávislé premenné ovplyvňujú jednotlivé indikátory materiálnej a kultúrnej spotreby.

Výsledky testovania modelov vzťahu sociálnej stratifikácie a spôsobu života

Výsledky uskutočneného testovania potvrdili platnosť modelu triednej homológie pri vysvetľovaní vzťahu sociálnej stratifikácie a spôsobu života, a to tak v prípade testovania súvislosti medzi uvedenými nezávislými premennými a materiálnoú spotrebou, ako aj pri testovaní súvislosti medzi týmito nezávislými premennými a kultúrnou spotrebou. V prípade oboch použitých závislých premenných výsledky získané metódou poradovej regresie ukázali, že tak materiálnoú, ako aj kultúrnou spotrebu viac súvisia s nezávislými premennými triedneho a statusového charakteru (sociálna trieda, sociálno-ekonomický status respondenta), ako s premennými individuálneho charakteru (pohlavie, vek a veľkosť sídla respondenta).

Konkrétnejšiu informáciu o výsledkoch uskutočneného testovania obsahujú tabuľky číslo 3 a 4, obsahujúce výsledky poradovej regresie so závislými premennými materiálnoú a kultúrnou spotrebu. Koefficienty uvedené v tabuľke číslo 3 treba interpretovať tak, že čím je kladná hodnota koeficientu vyššia, tým je miera materiálnej spotreby respondentov v danej kategórii vyššia ako u respondentov v referenčnej kategórii nezávislej premennej (sociálna trieda

-
- b) Vo svojich výdavkoch sa nemusím obmedzovať
 - c) Nemôžem si dovoliť ísť na dovolenku každý rok
 - d) Pri nákupe oblečenia uprednostňujem značkový tovar

Variety odpovedí: úplne súhlasím, skôr súhlasím, neviem sa rozhodnúť, skôr nesúhlasím, úplne nesúhlasím, neodpovedal.

⁹ Znenie výskumnej otázky (spotrebu vysokej kultúry indikujú položky „a“, „c“, „f“, spotrebu masovej kultúry indikujú položky „b“, „d“, „e“):

Uved'te, prosím, ako často vykonávate nasledujúce činnosti.

- a) Čítam súčasnú svetovú literatúru
- b) Sledujem populárne televízne seriály
- c) Počúvam vážnu hudbu
- d) Vo voľnom čase sa nudím
- e) Čítam Novým čas alebo Plus JEDEN DEŇ
- f) Navštevujem umelecké a kultúrne podujatia

Variety odpovedí: často, zriedkavo, nikdy, neodpovedal.

klasifikácie ESeC, sociálno-ekonomický status, pohlavie, vek, veľkosť sídla). Čím je záporná hodnota koeficientu vyššia, tým je miera materiálnej spotreby respondentov v danej kategórii nižšia ako u respondentov v referenčnej kategórii.

Tabuľka č. 3: Výsledky poradovej regresie so závislou premennou materiálna spotreba

Nezávislé premenné	Koeficient	Významnosť
Trieda ESeC = Nižšia	-,377	,000
Trieda ESeC = Stredná	-,060	,494
Trieda ESeC = Vyššia (ref. kategória)	.	.
Sociálno-ekonomický status = Nižší	-2,659	,000
Sociálno-ekonomický status = Stredný	-1,514	,000
Sociálno-ekonomický status = Vyšší (ref. kategória)	.	.
Pohlavie = Muž	,138	,040
Pohlavie = Žena (ref. kategória)	.	.
Vek = 60 a viac	-1,020	,000
Vek = 46 - 59	-,633	,000
Vek = 25 - 45	-,179	,156
Vek = do 24 (ref. kategória)	.	.
Veľkosť sídla = nad 50 000	,166	,068
Veľkosť sídla = 20 001 – 50 000	,267	,007
Veľkosť sídla = 5 001 – 20 000	-,200	,027
Veľkosť sídla = do 5 000 (ref. kategória)	.	.

- Údaje v tabuľke číslo 3 teda ukazujú, že materiálna spotreba najviac súvisí :
- so sociálno-ekonomickým statusom – materiálna spotreba respondentov s nižším a stredným statusom je nižšia ako spotreba respondentov s vyšším statusom,
 - s vekom – materiálna spotreba respondentov starších ako 46 rokov je nižšia ako materiálna spotreba najmladších respondentov,
 - so sociálnymi triedami ESeC – materiálna spotreba respondentov z nižšej sociálnej triedy je nižšia ako materiálna spotreba respondentov z vyššej triedy.

Na základe uskutočnenej analýzy možno tiež konštatovať, že materiálna spotreba menej silne, ale štatisticky významne súvisí aj s pohlavím a veľkosťou sídla respondenta.

Pokiaľ ide o výsledky uskutočnenej poradovej regresie za premennú kultúrna spotreba, koeficienty uvedené v tabuľke číslo 4 treba interpretovať podobne: čím je kladná hodnota koeficientu vyššia, tým je miera kultúrnej spotreby respondentov v danej kategórii vyššia ako u respondentov v referenčnej kategórii. Čím je záporná hodnota koeficientu vyššia, tým je miera kultúr-

nej spotreby respondentov v danej kategórii nižšia ako u respondentov v referenčnej kategórii.

Tabuľka č. 4: **Poradová regresia so závislou premennou kultúrna spotreba**

Nezávislé premenné	Koeficient	Významnosť
Trieda ESeC = Nižšia	-,673	,000
Trieda ESeC = Stredná	-,553	,000
Trieda ESeC = Vyššia (ref. kategória)	.	.
Sociálno-ekonomický status = Nižší	-1,509	,000
Sociálno-ekonomický status = Stredný	-,801	,000
Sociálno-ekonomický status = Vyšší (ref. kategória)	.	.
Pohlavie = Muž	-,475	,000
Pohlavie = Žena (ref. kategória)	.	.
Vek = 60 a viac	-,085	,596
Vek = 46 - 59	-,433	,001
Vek = 25 - 45	-,326	,010
Vek = do 24 (ref. kategória)	.	.
Veľkosť sídla = nad 50 000	,141	,122
Veľkosť sídla = 20 001 – 50 000	-,060	,544
Veľkosť sídla = 5 001 – 20 000	,057	,522
Veľkosť sídla = do 5 000 (ref. kategória)	.	.

Údaje v tabuľke číslo 4 teda ukazujú, že kultúrna spotreba najviac súvisí :

- so sociálno-ekonomickým statusom – kultúrna spotreba respondentov s nižším a stredným statusom je nižšia ako kultúrna spotreba respondentov s vyšším statusom,
- so sociálnymi triedami ESeC – kultúrna spotreba respondentov z nižšej a strednej triedy je nižšia ako kultúrna spotreba respondentov z vyššej triedy,
- s pohlavím – kultúrna spotreba mužov je nižšia ako kultúrna spotreba žien,
- s vekom – kultúrna spotreba respondentov vo veku od 25 do 59 rokov je nižšia ako kultúrna spotreba najmladších respondentov.

Výsledky uskutočneného testovania platnosti protikladných modelov triednej homológie a individualizácie nám teda umožňujú konštatovať, že v súčasnej slovenskej spoločnosti vzťah sociálnej stratifikácie a spôsobu života lepšie charakterizuje model triednej homológie. V nadväznosti na toto zistenie sa môžeme venovať i podrobnejšiemu preskúmaniu platnosti modelu univerzálnych a vyhranených konzumentov kultúry. Tento model sa sústreďuje na oblasť kultúrnej spotreby ako súčasť spôsobu života a vychádza z predpokladu, že príslušníci vyšších sociálnych tried sa už neorientujú prevažne či prednostne na vysokú, resp. umeleckú kultúru a príslušníci nižších tried sa neorientujú iba na nízku, resp. masovú kultúru – predpokladá, že pre súčasné moderné spoloč-

nosti je charakteristické skôr rozdelenie na univerzálnych a vyhranených konzumentov kultúry, pričom univerzálni konzumenti, ktorí pochádzajú z vyšších sociálnych tried, sa orientujú na vysokú i masovú kultúru a vyhranení konzumenti, pochádzajúci z nižších tried, sa orientujú iba, resp. prevažne na masovú kultúru.

Zistenia nášho výskumu, týkajúce sa frekvencie uskutočňovania vybraných aktivít príslušníkov jednotlivých sociálnych tried v oblasti kultúrnej spotreby, zhrnuté v tabuľke číslo 5, nám umožňujú konštatovať, že popri, resp. napriek potvrdenej platnosti modelu triednej homológie možno v slovenskej spoločnosti u príslušníkov vyššej triedy zaznamenať aj pomerne významné zastúpenie univerzálnej kultúrnej spotreby. Charakteristická je pre nich nielen nadpriemerná miera aktivít patriacich do vysokej kultúry (čítanie súčasnej svetovej literatúry, počúvanie vážnej hudby, navštevovanie umeleckých a kultúrnych podujatí), ale aj pomerne časté uskutočňovanie aktivít, ktoré sa zaraďujú do masovej, resp. nízkej kultúry (sledovanie televíznych seriálov, čítanie bulvárnej tlače). Údaje v tabuľke číslo 5 ukazujú, že aktivity zaradené do vysokej kultúrnej spotreby príslušníci vyššej sociálnej triedy uskutočňujú oveľa častejšie ako príslušníci strednej a nižšej triedy. Členovia vyššej triedy však pritom pomerne často – i keď v nižšej miere ako príslušníci ostatných tried – realizujú i niektoré aktivity patriace do masovej kultúry. V protiklade k tomu, našu strednú a nižšiu sociálnu triedu možno z hľadiska kultúrnej spotreby charakterizovať ako triedy, ktorých príslušníci aktivity vysokej kultúry uskutočňujú iba zriedkavo, alebo ich neuskutočňujú vôbec; častejšie alebo dominantne realizujú aktivity patriace do masovej kultúrnej spotreby.

Zistenia výskumu a z nich vychádzajúce závery však neumožňujú v žiadnej z troch vyčlenených sociálnych tried klasifikácie ESeC potvrdiť rozdelenie na univerzálnych a vyhranených konzumentov kultúry. Ukázala to aj analýza zastúpenia týchto dvoch typov konzumentov kultúry vo výskumnej vzorke – na základe jej výsledkov nemožno urobiť záver o štatisticky významných rozdieloch medzi podielom univerzálnych a vyhranených konzumentov kultúry v nízkej, strednej a vysokej sociálnej triede¹⁰.

¹⁰ Takýto výsledok je dôvodom, prečo podrobnejšie neinformujeme o spôsoboch merania a analýzy uvedených skutočností. Podrobnosti možno získať z archívu autorov štúdie.

Tabuľka č. 5: Kultúrna spotreba príslušníkov základných tried ESeC

Aktivity kultúrnej spotreby	Triedy ESeC		
	Vyššia trieda	Stredná trieda	Nižšia trieda
Čítanie súčasnej svetovej literatúry	Často: 31,6%	Často: 15,9%	Často: 12,3%
	Zriedkavo: 44,2%	Zriedkavo: 45,0%	Zriedkavo: 32,7%
	Nikdy: 24,3%	Nikdy: 39,1%	Nikdy: 55,0%
Počúvanie vážnej hudby	Často: 15,9%	Často: 8,8%	Často: 7,9%
	Zriedkavo: 39,4%	Zriedkavo: 29,7%	Zriedkavo: 25,7%
	Nikdy: 44,8%	Nikdy: 61,4%	Nikdy: 66,4%
Navštevovanie umeleckých a kultúrnych podujatí	Často: 25,4%	Často: 13,5%	Často: 8,7%
	Zriedkavo: 57,7%	Zriedkavo: 55,5%	Zriedkavo: 49,1%
	Nikdy: 16,9%	Nikdy: 31,0%	Nikdy: 42,2%
Sledovanie populárnych televíznych seriálov	Často: 29,7%	Často: 32,9%	Často: 39,1%
	Zriedkavo: 49,2%	Zriedkavo: 46,5%	Zriedkavo: 40,4%
	Nikdy: 21,1%	Nikdy: 20,6%	Nikdy: 20,5%
Čítanie bulvárnej tlače	Často: 25,8%	Často: 34,1%	Často: 35,3%
	Zriedkavo: 49,0%	Zriedkavo: 46,3%	Zriedkavo: 43,8%
	Nikdy: 25,1%	Nikdy: 19,7%	Nikdy: 20,8%
Nudenie sa vo voľnom čase	Často: 2,8%	Často: 4,0%	Často: 5,2%
	Zriedkavo: 26,1%	Zriedkavo: 27,4%	Zriedkavo: 31,3%
	Nikdy: 71,1%	Nikdy: 68,6%	Nikdy: 63,6%

Záver

Zistenia výskumu sociálnej stratifikácie a mobility v slovenskej spoločnosti nám na základe opísaného postupu umožnili dospieť k záveru, že vzťah sociálnej stratifikácie a spôsobu života (vrátane kultúrnej spotreby) u nás v súčasnosti najlepšie charakterizuje model triednej homológie. Možno teda konštatovať, že členovia skúmaných základných sociálnych tried, ako aj ľudia s rôznym sociálno-ekonomickým statusom žijú osobitnými, navzájom odlišnými spôsobmi života, ktoré zahŕňajú aj odlišné spôsoby ich kultúrnej spotreby. Možno pritom odôvodnene predpokladať, že rôzne spôsoby života príslušníkov týchto sociálnych tried a statusových skupín, resp. kategórií nielen spoluurčujú ich osobitné charakteristiky, ale sa podieľajú aj na vymedzovaní ich sociálnej pozície (vrátane vymedzovania symbolických hraníc medzi nimi) a ich vzájomných vzťahov v systéme triedneho a statusového usporiadania slovenskej spoločnosti¹¹.

V súvislosti s mierou uskutočneného teoretického zovšeobecnenia, ale i s mierou závažnosti týchto záverov treba uviesť, že si uvedomujeme teoretické i metodologické limity uskutočnenej analýzy, na základe ktorej sme k prezentovaným záverom dospeli. Teoretická zjednodušenosť i značná

¹¹ Potvrdili to i ďalšie zistenia výskumu *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku*, na základe ktorých možno konštatovať, že v slovenskej spoločnosti existuje okrem triedneho i statusového usporiadania, prejavujúce sa vo výbere sociálno-ekonomicky a sociálno-kultúrne rovnocenného životného (manželského) partnera, ktoré možno chápať ako výraz snahy potvrdiť a upevniť si vlastný sociálny status. (Bunčák – Hrabovská – Sopóci 2018a)

schematickosť testovaných modelov vzťahu medzi sociálnou stratifikáciou a spôsobom života sú zjavné a boli už predmetom mnohých diskusií. (Erickson 1996; Peterson 2005; Sobel 1981; Van Rees 1999 atď.) Spôsoby operacionalizácie a merania statusovej a sociálno-triednej pozície, ako aj spôsoby operacionalizácie a merania spôsobu života použité v empirickom výskume, zo zistení ktorého sme vychádzali, sú tiež značne limitované – jeho prevládajúcim zameraním, použitým vymedzením sociálnych tried, technickými možnosťami tohto výskumu atď. Uskutočnenú analýzu i jej závery napriek tomu považujeme za dostatočne platné a spoľahlivé, umožňujúce navyše i ďalšie spresnenie a prehĺbenie.

Aktuálna situácia v tejto oblasti života našej spoločnosti je pritom podobná napríklad stavu zaznamenanému v českej spoločnosti, v ktorej podľa zistení J. Šafra vzťah medzi postavením v systéme sociálnej stratifikácie (indikovaný buď triednou pozíciou, alebo individuálnym socioekonomickým statusom) a životným štýlom charakterizuje najmä model triednej homológie. (Šafr 2008) Tento autor na základe analýzy výsledkov sociologických výskumov uskutočňovaných v Československu od druhej polovice 20. storočia ukázal, že stav triednej homológie existuje v českej (možno sa však domnievať, že i v československej) spoločnosti minimálne od šesťdesiatych rokov minulého storočia. Napriek tomu, že model triednej homológie je zhruba od deväťdesiatych rokov narušovaný postupujúcou individualizáciou, jeho dominancia stále trvá, hoci postupne nadobúda nové, zložitejšie podoby prejavujúce sa v mnohých oblastiach životného štýlu, najmä v spotrebiteľských preferenciách a v kultúrnom vkuse. (Šafr 2008: 109) Aj zistenia a závery sociológov, ktorí skúmali vzťah medzi sociálnou stratifikáciou a spôsobom života v západoeurópskych (Chan – Goldthorpe 2007a,b; Katz-Gerro 2002; Warde et al. 2000) a stredo-európskych postsocialistických štátoch (Róbert 1997) ukázali, že model triednej homológie je v ich spoločnostiach stále najlepším vysvetlením.

Naše zistenia o vzťahu medzi sociálnou stratifikáciou a spôsobom života možno považovať nielen za príspevok k existujúcemu sociologickému poznaniu aktuálnej situácie v oblasti sociálnych nerovností na Slovensku, ale aj za príspevok do stále prebiehajúcej diskusie o sociálno-triednom charaktere stratifikácie súčasných moderných európskych spoločností. Vyššie uvedené, ako aj ďalšie poznatky, ku ktorým sme dospeli na základe nášho výskumu sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti (Bunčák – Hrabovská – Sopóci 2018b), nám umožňujú podporiť argumentáciu tých sociológov, ktorí obhajujú oprávnenosť, nevyhnutnosť a nenahraditeľnosť uskutočňovania sociálno-triednej analýzy sociálnych nerovností i v súčasných európskych spoločnostiach. Výsledky našich analýz teda podporujú stanovisko, že „smrť tried“ nie je témou hodnou sociológov využívajúcich pri poznávaní súčasných spoločností empirické údaje získané sociologickými výskumami a štatistickými zisťova-

niami. (Sopóci 2014) Dosahovanie stále komplexnejšieho, presnejšieho a validnejšieho opisu a vysvetlenia aktuálneho stavu a vývoja moderných spoločností v oblasti sociálnych nerovností a sociálnej stratifikácie nepovažujeme za možné bez využívania teoreticko-metodologických prostriedkov sociálno-triedneho prístupu k sociologickej analýze týchto javov.

Ján Bunčák je docentom Katedry sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové. Venuje sa otázkam sociologickej teórie, predovšetkým skúmaniu sociálnej stratifikácie, metodológii sociologického výskumu a odvetvovým sociológiám.

Anna Hrabovská pracovala na Katedre sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Venuje sa metodologickej príprave a počítačovému spracovaniu údajov sociologických výskumov.

Ján Sopóci je vedúcim Katedry sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Venuje sa problematike sociologickej teórie, najmä sociálnym nerovnostiam, sociológii politiky a sociológii organizácií.

LITERATÚRA

- BAUMAN, Z., 2002: Society Under Siege. Cambridge: Polity Press.
- BAUMAN, Z., 2003: Svoboda. Praha: Argo.
- BECK, U., 2004: Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej moderně. Praha: SLON.
- BOURDIEU, P., 1984: Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge & Kegan Paul.
- BUNČÁK, J. – HRABOVSKÁ, A. – SOPÓCI, J., 2018a: Statusové usporiadanie slovenskej spoločnosti. Sociológia 50, č. 1, s. 5-30.
- BUNČÁK, J. – HRABOVSKÁ, A. – SOPÓCI, J., 2018b: Validita sociálno-triednych klasifikácií EGP, ESeC a ESeG v slovenskej spoločnosti. Sociológia 50, č. 4, s. 367-395. <https://doi.org/10.31577/sociologia.2018.50.4.15>
- CHAN, T. W. – GOLDTHORPE, J. H., 2004: Is There a Status Order in Contemporary British Society? Evidence from the Occupational Structure of Friendship. European Sociological Review 20 (5), s. 383-401.
- CHAN, T. W. – GOLDTHORPE, J. H., 2007a: Social Stratification and Cultural Consumption: Music in England. European Sociological Review 23 (1), s. 1-19.
- CHAN, T. W. – GOLDTHORPE, J. H., 2007b: Social Stratification and Cultural Consumption: The Visual Arts in England. Poetics 35 (6), s. 168-190.
- CHORVÁT, I., 2015: Premeny životného štýlu – sociologické východiská a predpoklady. Sociológia 47, č. 1, s. 5-30.
- DIMAGGIO, P., 1996: Are Art-Museum Visitors Different from Other People? The Relationship Between Attendance and Social and Political Attitudes in the United States. Poetics 24 (2-4), s. 161-180.

- DUFFKOVÁ, J. – TUČEK, M., 2003: Proměny způsobu života. In: Tuček, M. a kol., 2003: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha: SLON, s. 168-202.
- ERICKSON, B. H., 1996: Culture, Class and Connections. *American Journal of Sociology* 102, s. 217-251.
- GANS, H. J., 1999: Popular Culture and High Culture: An Analysis and Evaluation of Taste. New York: Basic Books.
- GIDDENS, A., 1991: *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- HAUSER, R. M. – CARR, D., 1994: Measuring Poverty and Socioeconomic Status in Studies of Health and Well-being. Madison: University of Wisconsin.
- KATZ-GERRO, T., 2002: Highbrow Cultural Consumption and Class Distinction in Italy, Israel, West Germany, Sweden, and the United States. *Social Forces* 81 (1), s. 207-229.
- KREIDL, M. – HOŠKOVÁ, L., 2008: Strategie měření socioekonomického statusu a zdraví v sociologických publikacích. *Data a výzkum* 2, s. 131-154.
- LÓPEZ-SINTAS, J. – GARCÍA-ÁLVAREZ, E., 2002: Omnivores Show Up Again: The Segmentation of Cultural Consumers in Spanish Social Space. *European Sociological Review* 18 (3), s. 353-368.
- PETERSON, R. A., 2005: Problems in Comparative Research: The Example of Omnivorousness. *Poetics* 33 (2), s. 257-282.
- PETERSON, R. A. – KERN, R., 1996: Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review* 61, s. 900-907.
- PETERSON, R. A. – SIMKUS, A., 1992: How Musical tastes Mark Occupational Status Groups. In: Lamont, M. – Fournier, M. (eds.): *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago: University of Chicago Press, s. 152-186.
- RÓBERT, P., 1997: Social Determination of Living Conditions in Post-Communist Societies. *Czech Sociological Review*, 5, č. 2, s. 197-216.
- ROSE, D. – HARRISON, E. (eds.), 2010: *Social Class in Europe: An Introduction to the European Socioeconomic Classification*. New York: Routledge.
- ROSE, D. – HARRISON, E. – PEVALIN, D., 2010: The European Socioeconomic Classification: a Prolegomenon. In: Rose, D. – Harrison, E. (eds.): *Social Class in Europe: An Introduction to the European Socioeconomic Classification*. New York: Routledge, s. 3-38.
- SAVAGE, M. et al., 1995: *Property, Bureaucracy and Culture. Middle-class Formation in Contemporary Britain*. London: Taylor&Francis.
- SILVA, E. B., 2006: Distinction Through Visual Art. *Cultural Trends* 15 (2/3), s. 141-158.
- SOBEL, M. E., 1981: *Life Style and Social Structure: Concepts, Definitions, Analyses*. New York: Academic Press.
- SOPÓCI, J., 2014: K niektorým otázkam spoločenskej triedy a sociálneho statusu v slovenskej spoločnosti. *Sociológia*, 46, č. 2, s. 146-166.
- ŠAFR, J., 2008: Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

- ŠAFR, J. – HOLÝ, D., 2012: Měření sociálního statusu a sociálních tříd na základě povolání. In: Krejčí, J. – Leontyeva, Y. (eds.): Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice. Praha: SLON, s. 140-180.
- TUČEK, M. a kol., 2003: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha: SLON.
- VAN REES, K. et al., 1999: Cultural Classifications under Discussion: Latent Class Analysis of Highbrow and Lowbrow Reading. *Poetics* 26, s. 349-365.
- VEBLEN, T., 1999: Teorie zahalčivé třídy. Praha: SLON.
- WARDE, A., 1997: *Consumption, Food and Taste*. London: Sage.
- WARDE, A. et al., 2000: Expanding Tastes? Cultural Omnivorousness and Cultural Change in the UK. Manchester: University of Manchester.
- WILENSKY, H. L., 1964: Mass Society and Mass Culture: Interdependence or Independence? *American Sociological Review* 29 (2), s. 173-197.
- WYNNE, D. – O'CONNOR, J., 1998: Consumption and the Postmodern City. *Urban Studies* 35, s. 841-864.